

*О. І. Вовк
o.vovk.88@gmail.com
С. М. Куделко
kudelko_sm@ukr.net*

**Центр краєзнавства
імені академіка П. Т. Тронька Каразінського університету
в науковому й освітньому процесах**

Розкрито тему діяльності першого в українських університетах Центру краєзнавства, розглянуто головні напрямки його роботи, а також показано комунікаційні зв'язки підрозділу з різноманітними державними, громадськими інституціями як у Харкові й усій Україні, так і за кордоном. Також описано механізм включення Центру до наукового та освітнього процесів Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Зроблено висновок про те, що співробітники Центру мають належний потенціал для вирішення різноманітних проблем, так чи інакше пов'язаних із дослідженням та популяризацією історії регіону.

Ключові слова: Центр краєзнавства імені академіка П. Т. Тронька ХНУ імені В. Н. Каразіна, краєзнавство, науковий процес, освітній процес.

*О. І. Vovk
o.vovk.88@gmail.com
S. M. Kudelko
kudelko_sm@ukr.net*

**P. T. Tronko Center of Local History
of V. N. Karazin Kharkiv National University in scientific,
teaching and methodical processes**

This paper deals with the functioning of The Center of Local History, the first in Ukrainian universities. Main areas of its work are considered; communication links with various state and public institutions in Kharkiv, Ukraine and foreign countries are described. The mechanism of inclusion of the Center in scientific, teaching and methodical processes of V. N. Karazin Kharkiv National is described. It is concluded that the Center's staff have true potential for solving various problems related to the research and popularization of the region history.

Keywords: P. T. Tronko Center of Local History of V. N. Karazin Kharkiv National University, local history, scientific process, teaching and methodical process.

17 березня 2008 року, відповідно до Указу Кабінету Міністрів України про створення Центрів наукового краєзнавства у класичних університетах, у Каразінському університеті, першому в країні, було створено такий центр. Головною метою нового підрозділу стало проведення історико-краєзнавчих досліджень, пов'язаних із Харковом і Харківщиною і навіть ширше – всім Слобідським краєм. Відкрився Центр 10 жовтня того самого року [6, с. 88].

Провідну роль у створенні підрозділу відіграли почесний доктор і перший голова Наглядової ради університету, Герой України, академік НАН України П. Т. Тронько (1915–2011) і ректорат університету. Значна роль в організації Центру належить також історичному факультету (декан – проф. С. І. Посохов). Із 2012 року Центру краєзнавства присвоєно ім'я академіка П. Т. Тронька.

У Харківському університеті склалися давні краєзнавчі традиції. Міцний фундамент вивчення історії краю було закладено ще у працях вчених другої половини ХІХ – початку ХХ століття. У роботах Д. І. Багалія, М. Ф. Сумцова, Д. К. Зеленіна та інших досліджувалися не лише різноманітні аспекти історії і культури Слобожанщини, але й було започатковано основи етнографічного, діалектологічного та інших напрямків, які успішно розвиваються й дотепер. У фокусі уваги сучасних університетських краєзнавців перебуває минуле українського народу, а також інших етносів, що проживають на Слобожанщині [3, с. 150].

Співробітники Центру презентують результати своєї діяльності на численних конференціях, семінарах, круглих столах, у тому числі – з міжнародною участю. Серед подібних відзначимо традиційні Слобожанські, Сумцовські та інші читання, що проходять на базі Харківського історичного музею імені М. Ф. Сумцова, Харківського художнього музею, Харківського обласного будинку народної творчості та інших закладів. Працівники Центру є постійними учасниками авторитетних наукових заходів, що відбуваються в багатьох регіонах України, – серед них Біографічні читання (м. Київ, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського), «Актуальні проблеми сучасної української медієвістики» (м. Чернігів, Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка) тощо [4]. Вони неодноразово виступали з доповідями на конференціях в Азербайджані, Білорусі, Латвії, Польщі, Чехії та інших країнах.

Центр і сам є співорганізатором важливих наукових форумів. Серед них – науково-практичний семінар із музеєзнавства «Луньовські читання», який проводиться з 2009 року спільними зусиллями історичного факультету (кафедра історіографії, джерелознавства та археології) та Центру краєзнавства імені академіка П. Т. Тронька, Східно-регіонального відділу Центру пам'яткознавства НАН України та УТОПіК, Асоціації музеїв закладів вищої освіти м. Харкова. За результатами конференції регулярно видається збірник статей [2; 7].

Особливо слід відзначити найстарішу в Україні Міжнародну краєзнавчу конференцію молодих учених, яка проводиться з 1983 року. Щорічна кількість учасників у ній сягає від 80 до 150 осіб. Показовою була 36-та конференція, що відбулася у грудні 2018 року. У її межах працювала одна англomовна секція, а в роботі, поряд із доповідачами з України, взяли участь молоді вчені з Болгарії та Індії. Ці конференції традиційно організовує історичний факультет Каразінського університету в найтіснішому співробітництві з Центром краєзнавства [3]. Кращим доповідачам вручаються встановлені Центром премії на честь відомого вченого-краєзнавця проф. А. Г. Слюсарського (1900–1980). Видається електронний збірник матеріалів конференції [8].

Ще одним напрямком діяльності ТронькоЦентру є виставкова робота. Із 2016 року до складу підрозділу входить відділ етнографії. На базі його колекції в університетській Художній галереї імені Г. Семирадського було проведено виставки: «Сорочку мати вишила мені червоними і чорними нитками» (2016 рік), «Православна ікона на Слобожанщині» (2017 рік), «Українська писанка: закарбовані грані духовного» (2018 рік) [7]. Робота виставок привернула значну увагу харків'ян та гостей міста й Каразінського університету та неодноразово висвітлювалася у засобах масової інформації.

Також у ТронькоЦентрі відбувається збирання нумізматичної і філателістичної колекцій, у яких репрезентовано зразки монет, знаків поштової оплати (марок), маркованих і немаркованих конвертів (у тому числі – зі спеціальним погашенням). Вони були випущені на честь підрозділів університету та його славетних представників. У 2015 році до 210-річчя Каразінського університету в Центральній науковій бібліотеці було організовано виставку «Харківський університет у дзеркалі філателії». Також нумізматична і філателістична колекції Центру краєзнавства були покладені в основу загальноуніверситетського проєкту «Онлайн-колекції Каразінського університету».

Із 2015 року діє офіційний вебсайт Центру краєзнавства – <http://tronkocentr.karazin.ua>. Тут регулярно презентуються онлайн-виставки і проєкти (на поточний момент їх створено вже понад 20), у яких у доступній та наочній формі розкриваються нові аспекти історії Харківського університету. Наприклад, проєкт «Каразінський університет на карті Харкова» являє собою інтерактивну мапу – на ній позначені внутрішньоміські топоніми (назви вулиць, провулків, майданів), що ушляхетлюють імена особистостей, які навчалися або працювали в університеті.

Виставка «Десять відкриттів учених-каразінців, які змінили уявлення про світ» об'єднує інформацію про новаторські ідеї та винаходи, зроблені членами університетської корпорації у фізиці, хімії, біології, географії, історії та інших галузях знання. У травні 2018 року до Дня перемоги над нацизмом у Другій світовій війні розпочато роботу проєкту «Навічно

в пам'яті нащадків». Він присвячений літераторам – вихованцям Харківського університету, які пройшли горнило війни (серед них – О. Т. Гончар, М. В. Кульчицький, І. Л. Муратов та інші). Відвідувачі мають змогу побачити фотокартки цих людей, прочитати рядки з їхніх творів, присвячених тій страшній війні. Цей перелік можна продовжити.

Із виставковою формою діяльності ТронькоЦентру тісно пов'язана екскурсійна. Проводяться оглядові й тематичні екскурсії Харковом та Слобожанщиною, передовсім – для гостей міста та Каразінського університету. За час своєї роботи працівники ТронькоЦентру познайомили з Харковом представників Білоруського державного університету, Болгарської академії наук, Талліннського університету (Естонія), Національного архіву Республіки Казахстан, Національного фонду досліджень (США), Університету Марії Склодовської-Кюрі (Польща), Шведського медичного університету, Університету Данді (Шотландія) та інших інституцій.

Ведеться значна організаційно-методична робота з розвитку туризму. У 2011 році у межах підготовки до чемпіонату Європи з футболу співробітники Центру краєзнавства презентували 27 етнічних маршрутів Харковом (вірменський, грецький, естонський, єврейський, китайський, польський, турецький та ін.), розрахованих на гостей Харкова з різних країн світу. Із 2013 року співробітники здійснювали розробку ексклюзивної методики проведення екскурсій у межах гранту Харківської міської ради.

У 2012 році директор Центру професор С. М. Куделко прочитав низку лекцій для майбутніх екскурсіводів, які згодом обслуговували гостей Харкова під час матчів Євроб чемпіонату. У травні-червні 2015 року він же провів майстер-класи для гідів-екскурсіводів у межах роботи Українсько-німецького тренінгового центру «Школа гостинності» за підтримки Департаменту міжнародного співробітництва Харківської міської ради та Німецького товариства міжнародного співробітництва *GIZ* (Німеччина). Працівники ТронькоЦентру неодноразово виступали як експерти під час презентації екскурсійних маршрутів, розроблених Обласним комунальним закладом «Харківський організаційно-методичний центр туризму». Директор ТронькоЦентру С. М. Куделко і заступник директора О. І. Вовк входять до складу науково-методичної ради цієї інституції [2].

Свою роботу Центр краєзнавства проводить у тісному зв'язку з іншими підрозділами Каразінського університету, в тому числі – тими, які забезпечують здійснення освітнього процесу. Заступником директора Центру, кандидатом історичних наук О. І. Вовк було розроблено і впроваджено курс «Харківщинознавство» для Інституту післядипломної освіти і заочного (дистанційного) навчання ХНУ імені В. Н. Каразіна. Мета цього курсу полягає у наданні адресної науково-методичної та практичної допомоги вчителям щодо якісного викладання учням 8–9-х класів курсу за вибором «Харківщинознавство», формування в учнів системи знань про

рідний край, спираючись на наукові дослідження різних галузей розвитку Харківщини, уміння проводити краєзнавчі дослідження, виховання любові до рідного краю.

Окрім того, слід відзначити той факт, що з недавнього часу на базі Центру проходять підвищення кваліфікації викладачі та співробітники Каразінського університету, інших закладів вищої освіти Харківського регіону. Цьому сприяє наявність у Центрі наукової бібліотеки і солідної бази даних у галузі краєзнавства, яку було накопичено за роки існування підрозділу. Колектив ТронькоЦентру також постійно вдосконалює свої професійні знання та навички. На поточний момент кілька співробітників працюють над кандидатськими і докторськими дисертаціями краєзнавчої тематики. За роки, що минули з моменту заснування Центру, його працівники захистили чотири кандидатські дисертації та одну докторську.

Центр краєзнавства є традиційною базою для проведення літніх виробничих практик студентів факультетів: історичного, а також міжнародних економічних відносин та туристичного бізнесу. Із 2012 року на базі підрозділу відбувається краєзнавча навчально-виробнича практика студентів 3 курсу денної форми навчання історичного факультету. Це був перший в Україні приклад проведення спеціалізованої краєзнавчої практики для здобувачів вищої освіти [5].

У межах практики студенти працюють у малих групах, кожна з яких виконує творче дослідницько-пошукове завдання (в подальшому напрацьовані результати презентуються у вигляді буклетів, традиційних і електронних виставок та в інших форматах показу). Практиканти також мають змогу познайомитися з пам'ятками історії, культури, архітектури Слобожанщини та суміжних історико-етнографічних регіонів. Під час літніх практик було організовано експедиції старовинними містами Північно-Західної Слобожанщини (Суми, Охтирка, Лебедин, Тростянець), здійснено подорожі до музеїв Полтави, Дніпра, Чугуєва та інших міст [2].

Одним із пріоритетних завдань ТронькоЦентру є профорієнтаційна діяльність, заохочення учнівської молоді до вивчення історії рідного краю. На сьогодні діє низка двосторонніх договорів про співпрацю між Центром і середніми навчальними закладами Харкова та області (наприклад, Харківська гімназія № 178 «Освіта»). У межах цих угод для учнів, які відвідували літні прищільні табори, було проведено оглядові екскурсії центром Харкова та Каразінським університетом. Проводяться також лекції і бесіди зі школярами, відбувається співробітництво зі школами за лінією Малої академії наук.

Співробітники центру беруть участь у роботі журі I (районного) і II (обласного) етапів конкурсу-захисту учнів-членів Малої академії наук України, Турніру юних істориків. Центром краєзнавства започатковано премію імені Героя України, академіка П. Т. Тронька, яка вручається за

найкращий виступ під час міського етапу Турніру юних істориків. Уже кілька років поспіль у структурі Міжнародної краєзнавчої конференції молодих учених працює шкільна секція, яка об'єднує зацікавлених історією школярів-старшокласників. Представники ТронькоЦентру щорічно керують краєзнавчою секцією Міжнародної учнівської конференції «Різдвяні читання», яка відбувається у стінах Каразінського університету.

Значні, на наш погляд, досягнення Центру пов'язані з тісною взаємодією з різними підрозділами не лише всередині альма-матер, але й із різними освітніми, культурними та навчальними закладами Харківщини. Співробітники Центру входять до складу дорадчих органів (колегія, науково-методична рада тощо) Державного архіву Харківської області, Центрального державного науково-технічного архіву України, Харківського історичного музею імені М. Ф. Сумцова, Національного меморіального комплексу «Висота маршала І. С. Конєва», Харківського обласного науково-методичного центру туризму та інших.

Затребуваність Центру з боку міського та обласного керівництва проявляється, в тому числі, і в участі його співробітників у різних комісіях і комітетах, що діють при міській та обласній радах, обласній державній адміністрації. Серед них – міські топонімічна й геральдична комісії, Туристична рада при Харківському міськвиконкомі, комісія зі збереження культурної спадщини при обласному Управлінні культури і туризму, комісія зі збереження архітектурної спадщини при обласному Управлінні містобудування й архітектури та ін.

Особливо тісні зв'язки налагоджено між Центром і Харківським відділенням Національної спілки краєзнавців України. Директор Центру проф. С. М. Куделко входить до складу Президії НСКУ. У травні 2015 року в Каразінському університеті відбулося засідання Пленуму Правління НСКУ, в організації якого взяли діяльну участь представники ТронькоЦентру. Захід, у якому взяли участь делегати з усіх регіонів України, було проведено з нагоди 100-річчя від дня народження корифея українського краєзнавчого руху П. Т. Тронька і 90-річчя від дати утворення в Харкові Українського комітету краєзнавства, що обґрунтовано вважається безпосереднім попередником Національної спілки краєзнавців України. У межах Пленуму було організовано науково-краєзнавчу експедицію Богодухівщиною – рідними місцями П. Т. Тронька [1].

Окрім того, Центр підтримує відносини із Харківським відділенням Українського товариства охорони пам'яток історії і культури, Харківським відділенням національної спілки журналістів України, Харківським відділенням Національної спілки художників України та ін.

ТронькоЦентр підтримує й міжнародні контакти. Діють договори з Академічною бібліотекою Латвійського університету (м. Рига) і Вітебським державним університетом імені П. М. Машерова (Республіка Білорусь).

Також ведеться активне співробітництво з національно-культурними товариствами, що діють на Харківщині. У 2012 році Центр краєзнавства разом із Музеєм археології та етнографії Слобідської України (тепер – Музей археології) Каразінського університету та національно-культурним товариством «Бейт Дан» виграв грант Фонду барона Ротшильда (м. Лондон, Велика Британія) за проектом «Євреї Сходу України: від Хазарського каганату до сьогодення».

Співробітники ТронькоЦентру регулярно виступають у засобах масової інформації регіонального, національного та міжнародного рівнів. Також ведеться активна популяризаторська робота, в першу чергу – в межах засідань найстарішого в Україні клубу «Краєзнавець», що діє на базі відділу «Україніка» імені Т. Г. Шевченка Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка. Представники Центру краєзнавства не лише читають тут науково-популярні лекції, але й презентують нову літературу, яка в подальшому поповнює бібліотечні фонди. Співробітники ТронькоЦентру постійно виступають як рецензенти наукових і навчально-методичних праць, а також опоненти під час захисту дисертацій.

У межах своєї роботи колектив Центру бере безпосередню участь у підготовці видань, які розкривають найважливіші аспекти історичної минувшини Харківського регіону, висвітлюють багатогранну історію Каразінського університету. Серед найважливіших публікацій, до створення яких долучилися університетські краєзнавці, слід назвати монографії і довідково-енциклопедичні видання: «Вкарбовані в літопис науки» (2009 рік), «Харьков: справочник по названиям. 7 000 улиц, площадей, скверов, районов...», «Харьков: хроника столетий» (2011 рік), «Духовно-релігійні пошуки І. Ю. Рєпіна у дзеркалі сучасної біографістики» (2012 рік), «Харківщина: енциклопедичний словник» (2014 рік), «В. Н. Каразін. Діалоги у часі й просторі: дослідження і матеріали», «Ректори Харківського університету», «Почесні члени Харківського університету», «Харківський університет і українська культура» (2015 рік), «Постать Василя Каразіна в історіографії» (2016 рік), «Харківський університет в образотворчому мистецтві» (2017 рік), «Харківський університет і література. Антологія творів випускників, викладачів і студентів» (2018 рік) та багато інших [6, с. 88].

Особливо слід відзначити підручник для студентів закладів вищої освіти «Основи краєзнавства», виданий у ХНУ імені В. Н. Каразіна. У його написанні брали участь директор ТронькоЦентру проф. С. М. Куделко і секретар науково-методичної ради доц. О. Г. Павлова. Цей підручник, над створенням якого працювали фахівці з усіх регіонів держави, є одним із найбільш затребуваних в Україні. Ці та інші книги неодноразово перемагали на щорічних виставках-конкурсах навчальної та наукової літератури, що проводяться у Каразінському університеті.

Здобутки представників Центру краєзнавства неодноразово відзначалися на університетському, регіональному, національному та міжнародному рівнях. Наприклад, у 2017 році директора Центру краєзнавства С. М. Куделка було нагороджено Подякою Міністра освіти і науки України за багаторічну сумлінну працю, вагомий особистий внесок у виховання творчої молоді та відродження духовності й історичної пам'яті українського народу. Того самого року співробітник Центру О. М. Янкул отримав диплом III ступеня за доповідь на Міжнародній науковій конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «XI Машеровські читання» (Вітебський державний університет імені П. М. Машерова, м. Вітебськ, Республіка Білорусь), а заступник директора О. І. Вовк отримала стипендію імені В. Н. Каразіна з гуманітарних наук у номінації «Обдаровані молоді науковці» від Харківської обласної державної адміністрації.

Серед першочергових завдань Центру є надання різноманітних довідок і висновків краєзнавчого характеру державним, громадським, релігійним та іншим замовникам.

У поточний час Центр краєзнавства імені академіка П. Т. Тронька бере активну участь у реалізації Стратегії розвитку Каразінського університету на 2019–2025 роки. Зокрема, йдеться про Проєкт 4.6 «Модернізація музейного комплексу» (керівник – проф. С. І. Посохов, заступник керівника – проф. С. М. Куделко) та Проєкт 5.1 «Класика, що випереджає час» (керівник – проф. С. І. Посохов, заступник керівника – О. І. Вовк).

Таким чином, створення Центру краєзнавства відповідало викликам сьогодення, які характеризуються збільшенням уваги до локальних і регіональних сюжетів, посиленням тенденцій із децентралізації, зростанням інтересу до специфіки краю. Каразінський університет отримав підрозділ, який вирішує чимало важливих питань, пов'язаних з актуалізацією його багатого історико-культурного надбання, реалізацією комеморативних практик, популяризацією альма-матер в Україні та за її межами.

Література

1. Букет Є. Урочистий пленум Правління НСКУ [Електронний ресурс] / Є. Букет. – Режим доступу : <http://nsku.org.ua/?m=20150528>
2. Вовк О. І. З досвіду екскурсійної діяльності співробітників Центру краєзнавства імені академіка П. Т. Тронька ХНУ імені В. Н. Каразіна / О. І. Вовк // VII Луцьовські читання. Музейний колектив і його проблеми : матеріали науково-практичного семінару 24 березня 2016 року / уклад. О. Г. Павлова. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2017. – С. 59–63.
3. Вовк О. І. Краєзнавчі конференції молодих учених на історичному факультеті Харківського університету: історія і досягнення / О. І. Вовк //

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. – 2016. – Вип. 19. – С. 150–160.

4. Куделко С. М. Елементи традиційної культури в екскурсійних маршрутах по сучасній Слобожанщині / С. М. Куделко // Традиційна культура в умовах глобалізації: платформа для міжгалузевих та міжрегіонального суспільного діалогу: матеріали науково-практичної конференції (22–23 травня 2015 р.). – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. – С. 96–99.

5. Методичні рекомендації до навчально-виробничої практики (для студентів III курсу історичного факультету) / уклад. С. М. Куделко, О. Г. Павлова ; наук. ред. проф. С. І. Посохов. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. – 20 с.

6. Харківський університет і українська культура (до 210-річчя від часу заснування ХНУ імені В. Н. Каразіна) / [кол. авт.] ; передм. В. С. Бакірова ; за ред. Ю. М. Безхутрого. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. – 296 с.

7. Шпорт Г. М. «...Сорочку мати вишила мені... червоними і чорними нитками...» (на матеріалах етнографічної виставки) / Г. М. Шпорт // VIII Луцьківські читання. Проблеми збереження музейних колекцій: матеріали науково-практичного семінару 30 березня 2017 року / уклад. О. Г. Павлова. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2018. – С. 193–201.

8. Янкул О. М. Премія Центру краєзнавства імені академіка П. Т. Тронька ХНУ імені В. Н. Каразіна / О. М. Янкул // Матеріали XXXIV Міжнародної краєзнавчої конференції молодих вчених, присвяченої 50-річчю Українського товариства охорони пам'яток історії і культури. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2017. – С. 92–94.